

ZÁVIŠŮV KŘÍŽ

Cisterciácký klášter Vyšší Brod

TISKOVÁ ZPRÁVA
Březen 2012

Cisterciácké opatství Vyšší Brod

Klášter 137, CZ-382 73 Vyšší Brod

P. Justin Berka, OCist., převor, Mobil: 00420 / 602 156 127,

Tel.: 00420 / 380 746 674, Fax: 00420 / 380 746 588,

E-mail: cist.klaster@vyssibrod.cz, www.klastervyssibrod.cz

1. ZEMSKÁ VÝSTAVA JIŽNÍ ČECHY ≈ HORNÍ RAKOUSKO 2013

„Dávné stopy – nové cesty“

Výstavní místo Vyšší Brod

Mag.phil. Jiří Franc, koncept

Mobil: 00420 / 728 878 175, E-Mail: jirifranc.cz@hotel-sumava.cz

splendor mysticus
mystická záře

Závišův kříž, lící strana

© Cisterciácký klášter Vyšší Brod, 2010

Fotografické snímky Závišova kříže v rozlišení pro tiskovou kvalitu přílohou nebo na vyžádání.

Spolufinancováno Evropskou unií z Evropského fondu pro regionální rozvoj

EUROPEAN TERRITORIAL CO-OPERATION
AUSTRIA - CZECH REPUBLIC 2007-2013
Gemeinsam mehr erreichen. Společně dosáhneme více.

ABSTRACT

V rámci 1. ZEMSKÉ VÝSTAVY JIŽNÍ ČECHY ≈ HORNÍ RAKOUSKO 2013 představí klášter Vyšší Brod legendární Závišův kříž, který je staven na roveň Českých korunovačních klenotů.

Tento skvostný, drahokamy posetý korunovační kříž králů ze 13. století má pohnuté dějiny. Po dlouhá staletí byl uchováván v klášterní pokladnici, za druhé světové války byl ukraden nacisty, za komunistického režimu byl po roce 1945 zestátněn a odvezen do Prahy. Nyní je opět navrácen a v jižních Čechách bude veřejně vystaven poprvé.

VYŠEBRODSKÝ KŘÍŽ

V CISTERCIÁCKÉM KLÁŠTEŘE VE VYŠŠÍM BRODĚ se nachází památka, která svým náročným provedením patří k nejpřednějším skvostům zlatnického umění 13. století, jaké se dochovaly na evropské půdě. **Kříž zvaný Závišův** náleží bezpochyby k oněm výjimečným předmětům, které nechávali poříditi jen nejmocnější z mocných. Při zhotovení tohoto nádherného kříže bylo použito neobvykle vysokého množství drahokamů i perel, neboť byl do jeho středu zasazen **ostatek dřeva pravého Kříže**, na němž zemřel Ježíš Kristus, představující relikvii nad jiné významnou. Vyšebrodskému opatství drahocenný relikviář podle tradice i historických zpráv daroval **Záviš z Falkenštejna**, patrně v 80. letech 13. století. Osudy vzácného ostatkového kříže, od roku 2010 **národní kulturní památky**, pak s vyšebrodským klášterem zůstaly spojeny až do dnešní doby.

Veřejnost bude mít možnost staurotheku (z řeckého *stauros* = kříž, *theke* = schránka) shlédnout **v roce 2013 u příležitosti 1. ZEMSKÉ VÝSTAVY JIŽNÍ ČECHY ≈ HORNÍ RAKOUSKO**. Relikviář bude osazen v tzv. Rožmberském oratoriu. Vyšebrodský konvent a kurátoři výstavy při adjustaci zohledňují historickou kontinuitu v dimenzi náboženského cítění a chtějí neutralizovat efekt „pouhého muzejního exponátu“. Koncept vystavení dává ovšem prostor i čistě **historickému či uměleckohistorickému zájmu**.

Vzhledem k jedinečné duchovní, materiální a historické hodnotě bude zlatý relikviář uchovávan v klimatizované schráně, jež splňuje všechny parametry nejpřísnějšího zabezpečení.

Samotné vystavení relikviářového kříže doplní digitálně obrazová prezentace a odborné statě, které se budou zabývat jeho historií, popisem a významem v dějinných souvislostech.

Veřejnost si Závišův kříž mohla naposledy prohlédnout v 70. letech 20. století na Pražském hradě společně s Českými korunovačními klenoty.

Závišův kříž, rubová strana
© Cisterciácký klášter Vyšší Brod, 2010

SAFÍRY, RUBÍNY I SMARAGDY

OD DOB BYZANTSKÝCH CÍSAŘŮ dvojramenný kříž ikonograficky představoval Kříž pravý. V Konstantinopoli byl symbolem božsky legitimované moci panovníků: Ostatky dřeva pravého Kříže byly uloženy v soukromé kapli byzantských císařů, již se považovali za zástupce Krista na zemi a kterým byl přiznán titul *Isapostolos*, tj. *roven apoštolům*. Tento způsob vrcholně-mocenské reprezentace inspiroval císaře Svaté říše římské i další křesťanské panovníky v Evropě. Uctívání nejvýznamnějších relikvií v tomto smyslu probíhalo zcela podle principu *pars pro toto* (část jako zástupce celku). Vedle hluboké křesťanské zbožnosti je pro vznik vzácných relikviářů, zhotovovaných z nejdražších materiálů, hlavním důvodem samotné zřízení a řád evropských společností ve středověku. Sklo a drahé kameny nebyly původně ceněny pro svou materiální hodnotu, nýbrž pro zářivou sílu – *splendor mysticus*, kterou jim propůjčovalo světlo. Zlato bylo navíc symbolem království a panovnické moci.

Závišův kříž uchvacuje především svou celkovou zlatnickou kompozicí, vytvořenou na nejvyšší úrovni. Na **lícni straně** staurotheiky bylo identifikováno jedenáct safírů, čtyři rubíny, tři spinely, sedm smaragdů, šest almandinů, sedm ametystů, pět chalcedonů, křemenná dubleta a sedm skel. V barevném spektru tak dominuje modrá, červená a fialová, probleskují zde odstíny zeleně. Na relikviáři se skví více než 230 perel.

Do rubové strany vyšebrodského kříže je zasazeno deset safírů světle modré barvy. Zadní stranu relikviáře dále zdobí devět velmi kvalitních **emailů**, jež starší literatura považuje za byzantské. Vznik některých z nich je možno klást snad ještě do 11. století. Na medailonech je zobrazen dvakrát sv. Jiří, dále sv. Pavel, sv. Tomáš, sv. Jan Theolog, sv. Petr, sv. Lukáš, sv. Demetrios Soluňský a sv. Athanasios.

Bez podstavce je Závišův kříž vysoký 459 mm, horní příčné břevno měří 229 mm, patibulum měří 273 mm. Celková výška kříže činí cca 71 cm. Původní korpus byl nahrazen dvoudílným jádrem ze stříbra, které bylo zhotoveno v roce 1775. K jádru je připojeno 16 filigránních zlatých plechů mimořádně vysoké ryzosti.

Původní podstavec, pravděpodobně též ze zlata, musel klášter odevzdat v roce 1811, kdy došlo ke státnímu bankrotu Rakouského císařství. Novobarokní noha je zdobena skleněnými imitacemi, karneoly, menšími perlami a českými granáty, a na své spodní straně nese letopočet 1840. Z této doby pochází také zlatá soška ukřižovaného Krista.

Opatský chrám Nanebevzetí Panny Marie, místo uložení tzv. Závišova kříže
© Cisterciácký klášter Vyšší Brod, 2010

VZESTUP A PÁD ZÁVIŠE Z FALKENŠTEJNA

O PŮVODU A OSUDECH tzv. Závišova kříže historické prameny přinášejí jen neúplné zprávy, proto je relikviář obestřen mnohými historickými záhadami. Je možné, že zdůraznění kříže jako znaku vítězství vedlo vůbec ke vzniku a ztvárnění velkých procesních křížů, jakým je i vyšebrodský relikviář. Již tzv. talisman Karla Velikého má ve svém středu ukotvený křišťál, aby byla „figura“ sv. Kříže viditelná. Relikvie pravého Kříže, ve vyšebrodském relikviáři uchovávána pod křišťálovou schránkou a zlatým korpusem ukřižovaného Krista, nás zavádí do doby císaře Konstantina I. Velikého a jeho matky sv. Heleny, do minulosti křížových výprav, sňatkové politiky českých panovníků, rivality Přemyslovců a Habsburků, mocného postavení Vítkovců, hluboké víry a mocenské reprezentace i jihočeských poutí. Kult relikvií se rozvíjel a jejich transfer z Orientu do Okcidentu se odehrával ve spleťtém systému mocensko-politických a ekonomických vztahů. Těmto a dalším otázkám se bude věnovat samostatná výstava „Závišův kříž – splendor mysticus“.

Kříž zvaný Závišův byl pořízen snad ve 2. třetině 13. století jako korunovační kříž Bély IV. z arpádovské dynastie. Pro uherské království měl symbol kříže zcela zvláštní význam, neboť Štěpán I. Svatý pro svou korunovaci v roce 1000 obdržel od papeže kromě koruny také apoštolský kříž, insignii symbolizující krále jako apoštola církve ve své zemi. **Patriarchální kříž** je ostatně doposud součástí státního znaku Maďarska.

Podle jedné z hypotéz se Závišův kříž do Čech dostal spolu s uherským korunním pokladem roku 1270, který do Prahy přivezla dcera Bély IV., Anna Uherská, jež kvůli vnitrozemským bojům o moc uprchla za svou dcerou Kunhutou, manželkou Přemysla Otakara II. V bitvě s římským a uherským králem na Moravském poli byl král železný a zlatý dne 26. srpna 1278 poražen a zabit. Po Přemyslově smrti okouznil ovdovělou královnu **Záviš z Falkenštejna** a později ji oficiálně pojal za manželku. Kunhuta však zemřela záhy po svatbě. Ambiciózní Vítkovec si osobně získal i Václava II. a jako regent nezletilého krále rozvinul velkorysé politické cíle. Po svém sňatku se sestrou uherského krále Alžbětou Uherskou, který měl posílit česko-uherské zájmy, byl však Záviš na nátlak svých odpůrců zajat a pro

údajně spiknutí proti Václavovi II. roku 1290 popraven před zámkem Hluboká. Klenoty, jež Závišovi zůstaly po jeho druhé choti královně Kunhutě, byl předtím donucen vrátit. Zlatý patriarchální kříž mezi nimi však již nebyl, protože jej v době své slávy daroval cisterciáckému opatství ve Vyšším Brodě. Tělo popraveného – velmože i psance – bylo uloženo do kapitulního sálu stejného kláštera.

Pohnutky, které Záviše z Falkenštejna přiměly k darování zlatého kříže vyšebrodským cisterciákům, je možno vyvozovat z historických souvislostí. Je nutno připomenout, že cisterciácké opatství v roce 1259 založil Vok I. z Rožmberka s pomocí dalších příbuzných z rodu Vítkovců, mezi nimiž byl také Budivoj z Krumlova, otec Závišův. Přemysl Otakar II. klášteru Zlatá Koruna daroval údajně trn z Kristovy koruny, který měl dostat od francouzského krále Ludvíka IX. Reprezentativně se významu takovéto relikvie mohl vyrovnat pouze ostatek stejné úrovně – dřevo Svatého Kříže. Význam vyšebrodského kláštera pro Rožmberky dokládá i skutečnost, že zde byla zřízena jejich rodová hrobka.

Detail klenby kapitulní síně, ve které je pohřben i Záviš z Falkenštejna.
© Cisterciácký klášter Vyšší Brod, 2010

Kapitulní síň, křížová chodba a rajský dvůr budou nově zpřístupněny v rámci zemské výstavy v roce 2013.

Model Závišova kříže v měřítku 1:1, který je během prohlídky kláštera k vidění již dnes, darovalo „**Sdružení na podporu cisterciáckého kláštera Vyšší Brod**“ (Verein zur Förderung des Zisterzienserstiftes

Hohenfurth). Tato nezisková organizace byla založena v roce 2002 v Horním Rakousku a k dnešnímu dni sdružuje 46 členů z pěti různých států (24 fyzických a 22 právnických osob, mezi nimi 18 významných podnikatelských subjektů). Významným podporovatelem je spolková země Horní Rakousko. Spolek se podílí na renovačních projektech těchto klášterních budov, které jsou přístupné veřejnosti; členové spolku pracují výhradně nezištně. Za dobu své existence sdružení ve spolupráci s klášterem na renovační projekty vynaložilo více **než 10 mil. Kč**. Informace o sdružení jsou zveřejněny na www.stift-hohenfurth.info.

VEREIN ZUR FÖRDERUNG
DES ZISTERZIENSERSTIFTES
HOHENFURTH

Projekt „**Revitalizace rajského dvora**“ je realizován za laskavé podpory hnutí Rotary International, především klubů Český Krumlov, České Budějovice, Freistadt a Rohrbach.

1. ZEMSKÁ VÝSTAVA JIŽNÍ ČECHY ≈ HORNÍ RAKOUSKO 2013

„Dávné stopy – nové cesty“

Témata **1. ZEMSKÉ VÝSTAVY JIŽNÍ ČECHY ≈ HORNÍ RAKOUSKO** budou v roce 2013 představena ve městech **Bad Leonfelden – Český Krumlov – Freistadt a Vyšší Brod**. Výstava není chápána pouze jako kulturní přínos a nástroj vzdělávání, ale klade si za cíl rovněž obnovu historických památek a jejich navrácení do života společnosti. V oblasti propojení hornorakouských a jihočeských regionů jsou synergetické přínosy nepřehlédnutelné.

Koordinace **1. ZEMSKÉ VÝSTAVY JIŽNÍ ČECHY ≈ HORNÍ RAKOUSKO 2013** se na jihočeské straně ujala Regionální rozvojová agentura jižních Čech RERA a.s. se sídlem Boženy Němcové 49/3, 370 01 České Budějovice, zastoupena PhDr. Jiřím Vlachem.

V rámci česko-rakouského projektu připravuje vyšebrodské opatství především vystavení proslulého **Závišova kříže** (k této památce blíže úvodní text). Dále bude rozšířena prohlídková trasa o **kapitulní síň, křížovou chodbu a rajský dvůr**. V obrazové galerii budou v nové expozici „**Umělecké poklady středověku**“ k vidění některé vzácné **gotické obrazy a plastiky z klášterních umělecko-historických sbírek**. Důležitou součástí projektu bude **renovace interiéru klášterního chrámu**.

Z takřka nepřeborného množství poutavých témat se do popředí zájmu dostaly dějiny cisterciáckého řádu a vazby k Hornímu Rakousku. Selekce dalších okruhů bude probíhat na základě výsledků jednání bilaterálního vědeckého týmu.

Výše nákladů na realizaci renovačních a výstavnických prací v rámci projektu zemské výstavy ve Vyšším Brodě činí **12 mil. Kč**. **Zastupitelstvo Jihočeského kraje** na svém zasedání dne 21. září 2010 schválilo předfinancování projektu „Přeshraniční zemská výstava Horní Rakousko/jižní Čechy část II (realizace)“ v rámci dotačního titulu „Evropská územní spolupráce Rakousko – Česká republika 2007-

2013“. Cisterciácké opatství zajistí vlastní finanční podíl, který je pevně stanovený.

Vyšší Brod

Na základě žádosti města Vyšší Brod a Cisterciáckého opatství Vyšší Brod **ZEMSKÉ VÝSTAVĚ JIŽNÍ ČECHY ≈ HORNÍ RAKOUSKO** svou záštitu laskavě propůjčil **1. místopředseda Senátu Parlamentu České republiky MUDr. Přemysl Sobotka**.

Svou záštitu nad projektem Zemské výstavy převzali dále **ing. Tomáš Jirsa** ve své funkci **senátora ČR** a **starosta města Vyšší Brod ing. Milan Zálešák**.

O záštitu nad projektem zemské výstavy byl požádán také **hejtman Jihočeského kraje Mgr. Jiří Zimola**.

